המאסף

חדש מרחשון תקמט

תולדות גדולי ישראל

תולדות רבנו משה בן מנחם זצ"ל ·

(המשך המאסף לחדש אב משנת העברה ·)

„ עוד זאת לי לכל קורא משכיל טרם אכלה לדבר · שמעתי חדשים מקרוב , כי קמו אנשי חכמה ויראי אלהים בין העמים אשר יחדיו העמיקו סוד לאמור „ קומה ונאספה יחד
„ זקננו לשבטינו , ובמועצותינו נחקורה יחד על דבר פרוץ
„ הדתות השונות המבדלות בין אדם לרעהו ומעוררות איבה
„ ומדון ביניהם , אולי לאל ידינו לחבר את האהל להיות אחד
„ לטובת כל האדם · נדרושה בכל לבבנו ונסקלה את המסילה
„ להוציא משם כל אבן נגף , ואחרי הצריפנו דת אחת נכונה
„ וראויה להתקבל מכלם , נכרתה ברית יחד , ונהיה כלנו
„ בני תורה ועבודה אחת ונשפות שלומינו , שלום יהיה לנו כל
„ ימי הארץ , והיה כל העמים עדר אחד ורועה אחד לכלם
„ כאשר חזו נביאי אמת על אחרית הימים ·“ חלילה לכם אוהבי מישור ! אל תאבו ואל תשמעו להם · ואם בתום לבב יחפצון זאת האנשים האלה , וכל מגמתם לטובת האדם , אין כזב בפיהם ואין נפתל בקרבם , הזהרו משמוע אל דבריהם , והזהירם על נפשותם לבל יפלו במכמורת אשר שם לפניהם האולת · אמרו להם : ברי לבב ! אם שלמים אתם אתנו הרפו ידכם ואל תוסיפו עשות כדבר הזה , כי לא זו הדרך לכונן את

שלום האדם . דעו כי האולת במסתרים לארוב את החכמה
למען הפילה פגרים . — הה, אולת ! אולת ! ידעת תהלוכותיך
נודעים לי מעשיך . ידעת להתחפש אל כל אשר חפצת, יצאת
בגבורים לבושה שריון קשקשים ותפל חללים בעלומיך ; יצאת
בחוזים ותשאי משאות שוא ומדוחים ותעור עין מתים מחלד
ללכת אחרי אלהים אחרים לא שערום אבותם ; יצאת בחכמים
לוטה בשמלת הענוה ותחלק שפתיך הממתקת סוד לכל דורשיך,
ותאטמי אזניהם לבלתי שמוע עוד אל קול התבונה ; ועתה
בראותך כי גברה יד החכמה, ושבט התבונה נוהג בעם להוליכו
דרך החקירה והבחינה, ותראי כי לא תוכלי לה, הגדלת
עקב ותתחפשי למבשרת שלום ורודפת צדק, מאני פרוש סכת
שלום על כל בני חלד, למען אסור מלכיהם בזיקים ונכבדיהם
בכבלי ברזל, ותשליכי אגודת מוטה על צוארי העם, ותגרשי
את החכמה מהסתפח בנחלת האדם, ותמלוכי את לבדך על
כל הארץ — . שמעו לי אנשי אמת ! שקדו על שלום אחיכם,
הרבו מוסר ותושיה כאשר לאל ידכם, אבל אל תשימו לב על
שנות הדעות והאמונות ; מה לכם כלכל משפט על דבר נשגב
מכח אנוש ? היתכן סחור בדבר אמת כבמקנת כסף, ומכור
האמונה במרכלת ? ואתם אנשי התקופות האלה, אשר נתתם
אל לבבכם לצרף את כל הדעות להשליך מהם את הסיגים, ואת
אשר תוציאו מכור תבונתכם העשו לדת אחת לכל עמי הארץ,
הבחנתם את מחשבותיכם בפלס מאזני צדק ? הידעתם כי לא
תאות שלום ואושר האדם כי אם בבחירה החפשית, ואיך תחשבו
הרבות שלום האדם, בסגור לפניו כל דלתי החקירה ובעצור
את רוח מבינתו ? הלא כרוכלים תעבורו בארץ עם בריתכם
החדשה בקול קורא לאמור : חושו, בואו, קנו אמת ! קנו
אמונה ! והיה האיש אשר נתם לבבו יאמן שמוע אל דבריכם,
עזר ומודה מלבוא בקהל לכם, ויהי לשמצה במחנכם, הבזאת
הרביתם טובה בארץ ? חלילה לכם אחי ! הרפו ידכם מדבר
הזה והניחו לאיש לעבוד את אלהיו על פי דרכו, ולשמור את
דתו אשר נחל מאבותיו, ואל תתנו מכשול בארח צדיקים .
שמעתי שמעכם ואתקוטטה לדעת על מה אדניכם הטבעו,
ואפן מי תמלאון בעמלכם ? אם על דבר אלהים תערכו מערכה,

מי בקש זאת מידכם , הלא הוא יריב את ריבו ? ואם למען שלום האדם יצאתם , שובו מדרכיכם כי לא זו ארח השלום . השקיפו בעין בוחן , ותמצאו באנשים במקום קויתם עשות ענבים חנוני , חנוני , מלכי ארץ ורוזניה ! אם קול קטן ודל כמוני עולה לפני כס מלכותכם , הואילו שמוע לו ואל תתנו לב לעצת האנשים האלה כי שוגים המה , ומתעים אתכם מדרך הצלחתכם ואושר מלכותכם . קשר הדתות לא יקשור הלבבות , ויחוד הדת לא יעשה את כל האדם לב אחד . האלהים הרועה אותנו הוא רועה אחד לכלנו אף אם לא נרעה על שדה אחת יחד , הוא יבקר עדרו אף אם לא יעבורו כלמו תחת שבט אחד , הוא ישפות שלומינו ברצותו את דרכנו בשמור איש איש את לקח אבותיו , ואנחנו בעמולה להטיב מעללנו ולהתהלך עם ריענו בלב תמים , מבלי לדון על מחשבת זולתנו , ולשפוט על הדעות השונות מדעותינו , אף כי שלא נעיז פנינו ליסר אותו ולדחותו מקהלינו על לא דבר . ככה היה רצון האלהים , ואנחנו איככה נמרה בו ? ה' בוחן לבבות יצריף כליותינו ויאיר לנו את נתיב האמת , לו לבדו הדת והמשפט לדון על מזימותנו , ואתם שפטו בשעריכם על המעשים ותנו ברכה ושכר למחזיקים בפלך ארצכם , ולמרבים אושר עמכם , ויסרו את האנשים אשר ימרו את פיכם לעשות בקרבכם רעה , להשחית תקון מלכותכם , והגינו במגן ישעכם את כל איש מטיב לכת , ונותן לאלהים את דבר אלהים ולמלך את דבר המלך . האמת והשלום אהבו " .

*   *   *

מלאתי את הבטחתי , הקורא הטוב ! והעתקתי לפניך קצור דברי הספר הנחמד הזה כאשר לאל ידי , ועתה עיני תלויות לך , לדעת אם הפקתי רצונך ; נכספה וגם כלתה נפשי לשמוע משפטך ; והיה אם מצאתי חן בעיניך ותיטב מלאכתי זאת לפניך , עוררת בי רוח חדש להרים ידי שנית בדברי חקירה כאלה ; ואם אין , נא דון אותי לפי מחשבתי ורצוני , לא לפי מעשי . ודע כי בבור לבבי צעדתי אל המלאכה הזאת , דבש מצאתי ואחשוב לאון בלעהו לבדי , וארדה אותו

אל כפי , ואקריבהו לפני העדה · ואמרתי , יבואו הרענים ויטעמוהו ותארנה עיניהם ! ואם נפש אחת מני אלף מלאה בו מתק ונועם , ישמח לבי ותגל כבודי , והיה זאת משכורתי עשרת מונים · אכן אחת בקשתי ושניה שאלתיה מכל קורא אשר ימלא מקום להשיג , אם לשאול או להגיה את דברי הספר הזה , להטיב עמי ולגלות את אזני כדת מה לעשות לתקן את המעוות , כי זה חפצי ישעי ומגמתי כל הימים להטות אזן ולהקשיב מוסר ולקח מכל אדם , ולא אבוש להודות בקהל רב לאמור , שגיתי !

אחרי כלות רבנו ז"ל את הספר היקר הזה אשר נגמר בשנת התק"מג , שת את לבו על בנו ידיד לבי המשכיל יוסף , וירא את הנער כי טוב , זך הרעיון , ונפשו מוכשרת לקבל דעת , ויאמר : הנה הגיעה העת לטעת בלבו שרשי הלמודים הנשגבים אשר אושר האדם תלוי בם , למען יצליחו ויעשו פרי לטוב לו כל הימים · ויבחר לו עוד שני רעים משכילים , האחד חתנו ר' שמעון , והשני ר' בער וויזל · ויתועדו יחד לקום בבוקר השכם ולהתווכח יחד על החקירות הנפלאה במציאת האלוהות ע"פ מופתי השכל · ודברי הוויכוח הזה הלא המה נכללים בספרו מועדי שחר *) אשר יצא לאור אחר זמן מה ע"פ שנה אחרת כאשר אספר לך ·

בימים ההם הגד חדשות בקרב העמים לאמור : בן־מנחם יוציא לאור תולדות אהבו החכם לעסינג אשר מת בשנת התק"מא · וישמע זאת האדון גהיעראמטה יאקאבי בדיסלדארף , ויכתוב אל גבירה אחת מלומדת ומודעת לרבנו ז"ל לאמור : שמעתי על מענדלסזאהן שהוא כותב את תולדות אהבו לעסינג , ובידעי כי מודעת את להחכם הזה , שאלי נא , אם נודע לו דעת לעסינג בענין האלוהות , כי ידעתי

---

*) דיא מארגנשטונדן , אדר פארלעזונגן איבר דאס דאזיין גאטטעס ·

ידעתי בלב בטוח שהוא היה מכת השפינאציסטען *) וראוי לו לכותב תולדתו להודיע גם זאת גרנים ·

בשמוע רבנו ז"ל את דברי האדון נשתומם על החדשות האלה, כי להיותו מנעוריו אוהב דבק מאד ללעסינג, וידע כל מצפוני לבו, לא נעלם ממנו דעתו במציאות האלוהות אשר היתה צרופה וטהורה כדעת אחד המאמינים השלמים, כאשר יעידון רוב ספריו וביחוד ספרו נאטהאן דער ווייזע · אמנם למען לא הניח לאיש לבזות את ריעו האהוב בקהל עם, ולשום תפלה באיש נודע לחכם וישר לבב, כתב רבנו ז"ל אל האדון יאקאבי, לאמור „שמעתי ע"י הגבירה פ' שיש לך „ראיות ברורות על לעסינג שהיה מכת השפינאציסטען המכחישים „במציאות הבורא, ועתה באתי לחלות פניך ולבקש מאתך „להודיעני על מה הטבעו אדניך? ולהראות לי איפה מצאת „כן את אהבי לעסינג? כי להיותי כותב את תולדתו, „הנני מקבל עלי להיות סופר דברי אמת, ולא אשא פנים „לאהבי, כי אם אציג אותו לעיני העם כאשר היה ·" והאדון יאקאבי השיב על האגרת הזאת, ויספר לרבנו ז"ל את אשר אירע לו בהיותו עם לעסינג בחברת מרעים, ואת אשר בתוכחו יחד · אבל בכל דבריו לא נמצאה ראיה אחת נכונה להורות

---

*) השפינאציסטען המה כת פליסופים הנוטים אחרי דעת הפילוסוף ברוך די שפינאצא אחד מיהודי קהל ספרדיים אשר נולד באמשטרדם בשנת השצ"ב, ולאחר שקרא ושנה הרבה למד חכמת הקבלה והפליסופיא, והרכיב יחד דעת המקובלים והפליסופים, ובפרט בענין מציאות האלוהות הרכיב לימודי הצמצום עם איזה לימודי הכת המדברים יחד ובנה במה לעצמו, ויכתיב ספר עמוק־העיון מאד · ואנשי דורו פגעו בו ויוציאו עליו שם רע לאמור שהוא מכחיש במציאות הבורא · ולאחר שהחרימוהו מעדתו פרש מהם, והלך לראטרדאם · אמנם בכל זאת לא המיר את דתו, ולא אבה לקבל המתנות והכבוד אשר הכינו לו שרי העמים, ופרנס את נפשו בלטישת הזכוכית לבלי ההבטה כל ימי חייו · ואף שנראה אחר העיון בספריו שלא כיון להכחיש במציאות הבורא, בכל זאת חשבוהו לפוקר, וכנו כל הפוקרים והמכחישים אחרי שמו וקראו אותם בשם שפינאציסטען · ויהי לחרף ולגנאי לכל אשר בו יכונה ·

להורות על דעת לעסינג בענין החקירה הזאת ; כי אם נראה בהם בבירור שהאיש יאקאבי בעצמו נמשך אחרי דעת כת השפינאזיסטן ׃

ויהי כראות רבנו ז"ל את דברי יאקאבי , וישת אל לבו להוציא לאור תחלה את הוכוחים אשר לו על דבר מציאות האלוהות , ואיך הורה את הלמודים הנשגבים האלה לבניו ותלמידיו , ואחרי אשר יראו החכמים החוקרים את המופתים אשר לו בחלק ראשון מזה הספר , ידבר בחלק השני על דעת לעסינג ויורה בטוב טעם ודעת איך האמין החכם הזה במציאות הבורא בלב שלם ׃ ויצאו לאור הוכוחים האלה בשם מועדי שחר על דבר עת תולדתם בשעות הבקר ׃ והא לך , הקורא הנעים ! קצור הקדמתו לספר הזה ׃

„הוכוחים האלה המה משפטי השכל על דבר החקירה במציאות האלוהות , אשר עיינתי ודרשתי וחקרתי בה זה ימים כבירים ׃ הה ! זה לי כחמשה עשרה שנה אשר ננעלו לפני דרכי העיון להרבות את ידיעותי ׃ גופי חלש ונפשי עלי תשתוחח בגשתי אל ספרי המחקר לעיין בם ׃ ראוני רופאים ותמהו במלאם כי לא תכבד עלי מחלתי בהעמיקי המחקר על מחשבות לבי , כאשר תכבדה עלי בקראי ספרי זולתי , לזאת זרים לי רוב ספרי פלסופי הזמן , ורבים המה גדולי החוקרים בימים האלה אשר לא ידעתי אותם ואת אודותם כי אם מספורות אנשי בריתי , או מאגרות הבקורת אשר ספרו את מהללם ׃ הה , פילוסופיא ! בימי עלומי היית לי רעיה אהובה , ומנחמת לי בכל צרותי , ועתה היית בעוכרי , ויראתי מפניך כמפני אויב במסתרים ׃ או אפחד לגשת אליך כאיש יפחד לגשת אל אהובתו אשר עלה רקב בעצמותה והיא באהבתה מזהרת לאמור ׃ אל תיגע בי פן תקדש ׃ ובכל זאת גדלה אליך תשוקתי ולא יכולתי כבוש את יצרי , ולעתות טובות הרפיתי את נפשי למען התעלם עמך באהבים , ואם נפעם כפעם תוגה וכאב אליפתי ׃ "

„עתה גדל בני יוסף וראיתי נפשו מוכנת לחכמה ותושיה , וחשבתי

וחשבתי לחובה המוטלת עלי לפתוח לפניו שערי החקירה
בהכרת הבורא יתברך דרך מופתי התבונה · ובחרתי לו שני
ריעים אהובים והסכמנו יחד בבקר להתווכח על הענינים הנפלאים
האלה , ובכח הוויכוחים ההמה נכתבו המאמרים אשר אנכי
שם היום לעין העדה על הספר , וכו׳ · ״

,, ואם ידעתי כי רחק דרכי מאוד מדרך פילוסופי הדור הזה ,
יען בחרו רוב הפילוסופים החדשים דרך אחר , ושנו
את הלמודים וההקשים , זה בנה במה לעצמו , וזה הרס מה
שבנו כל הפלוספים הקדמונים , ואנכי עודני עומד על מקומי
בארח החקירה כאשר עמדתי זה עשרים שנה מבלי נטות ימין
ושמאל , בכל זאת לא טמנתי ידי בצלחת , וכתבתי את כל
מופתי אשר לי בחקור מציאת האלוהות , למען שמוע את
קול עדת החכמים בשפטם עלי , אם מצאו את דברי כנים ·
וכיה אם ייטבו דברי אלה בעיניהם , אחיש להוציא לאור חלק
שני לספר הזה , ובו תודע הסבה אשר נהייתה לי לכתוב את
המאמרים האלה ברבים · ״ ע״כ קצור ההקדמה הזאת ·

בפנים הספר הזה באר תחלה גדרי האמת והמדומה
והטעות · ואחר זה בחן את מקור הכרתינו ובאר
גדרי הסבה והפעולה והיסוד והכח · מבחינה בזאת הוא
הולך ומבאר גדרי מופתי ההכרות ואופן השתמש בם
בהכרות החושיות המושכלות והנסיוניות · ואחרי זאת באר
גדרי האמת ומופתיו , והספק , והכזב , ואיך נדע במופת
חותך להכיר האמת מן הכזב · ובכח הבחינה ההיא הוא בא
אל גדר המציאות , וכל ההקדמות והטענות אשר יעמידהו
על מכונו · ואחרי זאת הוא מבאר כל הדעות אשר נחלקו
בם הכתות הפילוסופים במציאות האלוהות , ומורה בטוב
טעם ודעת את מחשבות לעסינג במציאות , ולסוף הוא מורה
מופתי המציאות בעומק העיון ורב המחקר · ולהיות דברי
הספר הזה כגן נעול ומעין חתום לאיש אשר לא שמש בחכמות
הלמודיות והשמושיות , לא רציתי להוציא ממנו העתקת
הקצור , כי להמבין לא יספיק הקצור , ולהבלתי מבין לא
יועיל מאומה , ואוחיל עד אדע אם ייטב הדבר בעיני חכמי

ממנו

אמנו ומשכילי ישראל לקרות את דברי הספר הזה בלשון עבר , ואז הנני מוכן להוציא לאור העתקת כל הספר ההוא אשר בידי מיד איש משכיל וחרוץ אשר עמל להעתיקו לעצמו ׃ גם לא ארבה ספר פה שבח ומהלל הספר הזה , כי כבר קדמוני כל כותבי הבקורות וכל מבשרי חדשות במהלליהם ׃ וכבר נדפס שנית בשנה הראשונה אחרי צאתו לאור לגודל ערכו בעיני החכמים ׃ והנה נא אל דברי ידידי המליץ ר' הירץ וויזל מה שר עליו בקנת קול נהי במאסף לחדש אדר א' שנת תקמ"ו ׃ ואלה דברי המשורר אשר הזכרתיו למעלה , על דברי הספר הזה ׃

מועדי שחריך האירו נתיב גבלו ראשונים
סקלו מסילה עולה בית־אל דבריך האחרונים ׃
כהנו סנים סלית אורחותם ، הרימות מכשול אתרימו ׃
ועוד בו גם הקימות ، בנית עוד גב עלימו ،
בו תרוץ גדור ، יגודנו ،
על פניו תוכיחנו ،
יש אֱלֹהַ ' יושב קדם סלה ׃

ויהי כראות יאקאבי את הספר הזה , איך התנגד רבנו ז"ל את לימודי אהבו לעסינג , ויחר לו מאוד על הדבר אשר עשה ׃ ומדאגה מדבר פן יגלה רבנו ז"ל את קלונו ברבים וידע כל קורא את דעתו , ואגודתו עם בת השפינאזיסטן , מהר להדפים ספר כולל באור דעת שפינאזא , *) והורה בו כי הוא נמשך מאוד אחרי הדעה הזאת , אמנם אחר זאת התנגל לאמור : במקום שתקצר השכל תמלא האמונה את המחסור , ואני בעל אמונה , ומורה בלימודי דת אבותי וכו' ׃ ובזאת בקש להתחסד נגד העדה , ותהי לו תודתו זאת כמי חטאת לטהר את הטמא ולטמא את הטהורים ולשפוך בוז על לעסינג ועל רבנו ז"ל העומד לימין צדקו ׃

ספפר

---

*) איבר דיא לעהרי דעס ספינאזא אין בריפן אן הערן מענדעלסזאהן ׃

הספר הזה בא פתאום לפני רבנו ז"ל , וירא את דברי יאקאבי ואת מגמת לבו , ויחר לו מאד · מלא אותו עודנו עומד על דעתו להוציא דבה על אוהבו לעסינג ; ובמהרו להיות לדיק ראשון בריב , הראה כי הוא נותן את רבנו ז"ל לפני בן בליעל וירא מפניו פן לא ישמור הבטחתו לבל יגלה ברבים את הדברים ד אשר היו בינם באגרות מיוחדות , ולזאת בא במרמה לתת דופי בלעסינג טרם יצא לאור החלק השני מספר מועדי שחר ; והוסיף חטא על פשע בפגעו גם בכבוד רבנו ז"ל , ובחלק שפתיו בקש תואנה לאמור שגם הוא סר מאחרי דרך האמונה המקובלת , ומתאמץ להורות לו דרך יבחר למען הציל את נפשו משחת אשר תפילהו בו חקירתו , וכהנה דברים רבים אשר היו למרת רוח ולעצב נפש להחכם ז"ל החם לבב עם אלהים ואנשים · כל אוהביו ומיודעיו אשר היו עמו בעת ההיא אמרו עליו : שמימיהם לא מצאוהו כן נדוד רוח ומר שיח כאשר היה בימים האלה · אבל בכל זאת משל ברוחו וכבש את כעסו למען השיב מענה רכה לאיש ריבו ולדבר אתו בנוחות להורות לו את חטאו אשר חטא בדבריו האחרונים הנאמרים אל אוהבי לעסינג *) הראויים להקרות מכל אוהב אמת · ואך מאמר אחד נכבד אעתיק הנה :

„ האדון יאקאבי **) אשר לא ראה אותי כל ימיו ולא ידע אותי כי־אם בשם , נתנני לפני אחד החוקרים הבונה את כל במות חקירותיו על יסודי תבונתו והיקשיו בחכמת מה שאחר הטבע לבדה , ומרים לבבו לאמור : לי חקר כל דבר , ולפני תכלית כל פועל , בסולם ההיקשים אעלה על במתי עב , ובחבל המשפטים ארד תהומות , ברוח מבינתי אמלוך על כל רוח , ובחדת שכלי אגדע כל קשר קשרו זולתי , אך אמון אין בלב האיש הזה , ולקח הדת לא תאבה נפשו קחת ; כן חשב יאקאבי אותי ואהי בעיניו כחולה מתעתע , וישלח ידו לנגעת בי ולרפאני · ולמען סבב את הדבר , אמר : אגלה לו

סוד

---

*) אן דיא פריינדי לעסינגס ·

**) זיהע גראלטי טריפט זייטע 27 ·

סוד לעסינג אשר הסתיר לפניו כל ימי חייו , ונכח המתנגד הזאת אבה להתוכח עמו וידעתי גם את מורשי לבבו וסוף הדבר לכרות ברית עמי , ואהי לו למשען להחזירו בתשובה שלמה אל חיק האמונה אשר עליה שמתי כסלי . "

" אבן אם זאת מחשבתו יוכל להצדיק את מפעלו למען עשות העקוב למישור בעין העם ; אפס ידע נאמנה , כי חנס מוזרה רשתו , ופעולתו מאפע . ידעתי גם ידעתי מסות כאלה , רבים מאנשי דורי נסו אלי דבר להתוכח עמי בעניינים האלה , אכן אמת דברתי בספרי ירושלים את כל מחשבותי על דבר האמונות והדעות , ומהם לא אזוז כל ימי חיי . ואם מעודי אהבתי את החקירה העמוקה , ועוד היום יקרה לי חכמת מה שאחר הטבע מאד מאד , ונפשי יודעת מאד כי מופתיה באמתיות הנצחיות המה חזקות וקיימות כמופתי חכמת ההנדסה ; בכל זאת לא מפיה לבד אני חי! יקומו הקמים ילחמו בי , ירעישו האדנים אשר עליהם הטבעה חקירתי , יגבירו עלי חיילים ויפרקו כל הקדמותי , יפילו כל בניני שכלי בידי לא יוכלון קום , בכל זאת לא יסירו מלבבי אף שמץ מני האמתיות הנצחיות , ואמון בי כי כלמו נכונים וקיימים עד עולם . בכל ארחות האדם בכל מלביו ובכל מדרגה ומדרגה אשר יעמוד עליה , נגלו לעיניו אותות ומופתים מאין מספר אשר יאמתו בלבו הלמודים הנצחיים ההמה . מה יקרו לי רעיך איש הצפוני משוכני ארץ גרעגלאנד אשר לא ידע ספר וחכמה , בהתהלכו עם בומר אשכנזי עלי קפאון , וירא והנה הבוקר אור וזיקי השמש מפיקים נוגה עלי הרי הקרח ויקרא ויאמר : אחי ! הבט לזהר היום יתחדש לבקרים , מה יפה האור ! אם כן הדרת הנברא , מה נהדר הבורא ! — אף אני ברוב שקידתי ובכל חקירותי , יספיק לי מופת אחד כזה להחזיק בידי אמתת הלמודים הנשגבים ההם . נאמנים וקימים לי דברי נעים זמירות ישראל . באמרו : (תלים צ"ד ט') .

הנוטע אזן הלא ישמע ,
אם יוצר עין הלא יביט .
המלמד אדם דעת
ה' , יודע מחשבות אדם . "

„ כל ימי בחרתי לכת הארח הקצרה אל תכלית שלימותי ,
וכל דבר אשר ילמדני השכל הפשוט אשר לכל אדם ,
בלמוד כאיננו למוד , חלק בו , הוא נכון לפני כאור בהיר · ואם
הועילו למודי חכמת מה שאחר הטבע להחזיק את משפטיו ,
מה טוב ומה נעים ; ואם אין , הנני עוזב את דרך החקירה
הזה ותומך נפשי על משפט השכל הפשוט לבדו · ויואל אלה !
יבחנו זאת כל המשכילים טרם יתנגפו רגליהם על הרי נשף אשר
הרימו המתחכמים והמטעאיים במסלת החקירה , יכירו וידעו
כי זאת ארח סלולה ישרים ילכו בה למען דעת את האלהים ואת
למודי האמתיות הנצחיות אשר אושר האדם תלוי בהן · וכו' · "

הא לפניך , הקורא האהוב ! דברי רבנו — האחרונים !

— — — — — — — — —

— — — — — — — — —

אחריהם לא שמענוהו עוד מדבר אלינו , אחריהם לא הביע
עוד לקח לתלמידיו השואפים לקולו ונמאים להקשיב אמרותיו
הצרופות , אחריהם לא נשמעו עוד ביעקב במותם , הה !
הם היו דבריו האחרונים !

העיון והמחקר מתיש את כחי הגוף ואם בשרו נחושה ,
אף כי גוף חלש ענוג ורך כמותו · רב שקידתו
ועיונו על החלק הראשון מספרו מועדי שחר , הכאיב את בשרו
וקצר את כחותיו , ולזאת גזר אומר לשבות ממלאכתו ולהנפש
עד תתחדש בקרבו עצמה , ויחליף כח לנוסף ידו שנית על
המלאכה הנכבדה הזאת בחלקו השני ; אך רוגז הריב הזה קפץ
עליו ולא נתננו השב רוחו , הוסיף עליו מכאוב ותוגה ,
והעמיס עליו עמל וכעס , ובכל זאת לא יכול עצור את רוחו
למען האמת , ויכתוב את דבריו האחרונים האלה וימסרם
לדפוס , ובטרם יצאו לאור שמענו קול בוכים לאמור : נאסף
אל עמו ! — הסכת נא ושמע את דברי החכם החוקר הרופא
המפֿראהט ופראפעסר הערץ , אשר זכה לעמוד לפניו
ולשרת אותו עד לאת נשמתו ·

„ משה הלך לעולמו כחתן יוצא מחפתו · כאשר ראינוהו
בימי חייו נועד לפעולה טובה שקט ושליו בלי אומר

ובלי

ובלי דברים , כן שקט ושליו ישן המותה · אם אשכב מות הישר הזה אשכב ימיני אשר תמכה ראשו בצאת רוחו · רעי ! אהובי ! אוהביו ! מדוע מרחוק עמדתם ? מדוע לא מהרתם לבא ? הם , מדוע לא זכיתם לעמוד עליו ולראות פני הצדיק הזה , עת פרד מעלינו · "

„ ביום השני העבר (ג' שבט התק"מו) שמעתי שהוא שוכב על ערש דוי ומהרתי לבא אליו , ובבואי החדרה מצאתיו עומד ועוסק בדברי חשבון , ועל שאלתי , מה לך דודי ! ענה אותי לאמור „ שבת העבר יצאתי החוצה בקור „ היום , והרגשתי כאב וקוצר רוח בשובי הביתה " · אחר זאת דבר עמי על אודות יאקאבי ויאמר : „ שם אנכי על כלותי „ את הריב הזה כי היה עלי לעול ולמשא · נלאתי נשוא טרח „ כזה כי קציר כח אנכי , כח זכרוני בגד בי זה ימים לא „ כביר , לזאת עמל אנכי לסדר את דברי השבנותי · גם „ נתמעטו כחות גופי , ואני חלש מאוד מאוד · " ואחרי מששי את דפקו מצאתיו דופק כדרכו , אך כבדה עליו הריק את הליחה מעל החזה , ולצאת לקח פעם אחר פעם דבש (צוקר) לתוך פיו כדרכו כל הימים · כי היה אוהב מאד את הדבש · ואחרי כלותו לדבר עמי , הלכתי מאתו מבלתי תת לו מרקחת , כי ידעתי את טבעו שלא יכול לסבול סממני הרפואה · "

„ למחרתו ביום השלישי שבתי לראות פניו קודם חצות היום , מצאתיו עטוף באדרת שער שוכב על ערשו ופניו רעים מאד · ויאמר לי , כבדה עלי מחלתי היום מאד מאד , לא אוכל הקיא ליחת החזה , לא יכולתי אכול וגם שנתי נדדה מעיני , וכל כחתי נחדלו · עודנו מדבר ובנו הצעיר בא החדרה , וירא את הנער ותהי עמו רוח אחרת , ויספר לי את יקר הנער הזה ואת תכונת נפשו לחכמה ודעת · אחרי זאת מששתי את דפקו ומצאתיו נודד והולך לאט לאט , ואפציר בו לקחת לפעמים כף אחת קטנה מן המשקה המקרר ומחתכת הליחה אשר הכינותי לו , ואלך לדרכי · "

„ בערב בשעה החמשית מצאתיו שוכב על ערשו וחום קדח עלה בדמו · אבל רוחו היתה צלולה וגם שאיבת האויר

האויר נקלה לו יתר ממה שהיה קודם חלות היום · אחרי שעה התשיעית פנה החום , וגם שאיבת האויר לא כבדה עליו , אפס אמר לי שהרגיש מכאוב תחת לבו (שטיטש) וחשבם לרוחות סגורות במהלכי הליחה · ולזאת הסכמנו יחד האדון הרופא בלאך ואנכי לתת לו נקייח המעיס על ידי קנת השלשול , ולשום מטפחת חמה על מקום הכאב ; ואם בזאת לא יכלה המכאוב , זונו להקיז דמו · ובשמעו אותנו מזהירים את האנשים העומדים עליו לצאת החולה , אמר בדרך שחוק : הניחו להם , הלא לפי דעת קצת חכמי הטבע , האויר בחדר מלא אנשים יפה לבריאות הגוף · “

„ בבקר יום הרביעי בשעה השביעית בא בנו פתאום נחרד ונרעד אל ביתי ויקראני לאמור : בא נא חיש אל אבי , כי כבדה עליו מחלתו , ותדד ממנו מנוח · ויהי בבואי אליו , ראיתיו ובהלה אחזתני · פניו חמרמרו והלבינו , וגם אור עיניו לא היתה עוד אתו כמאז · ובשמעו את קולי , קבלני בדברי חן כדרכו , ויאמר „ אל נא יחר אפך כי קראתיך „ היום בבקר השכם , הה , הלילה הזה היה מר מאד , לא „ נחתי ולא שקטתי , המכאוב עזבני , אפס פעמים ושלש „ הסכתי את רגלי ועל זה נחלשתי מאד מאד · “ ואחרי הבלינתי עניתיו לאמור : אמנם לא ידעתי מה לעשות עמך , אם כח אתה ואינך סובל סממני הרפואה · ויתחזק וישב על הערש ויאמר : אנסה אם אוכל עמוד על רגלי אולי יטב לי · ויקם וילך אל כסאו וישב כרגע , ויקם וישב אל ערשו · ויהי בלכתי אל החדר השני לדבר על אודותיו עם אשתו ובניו , שמעתי קול מתנועע בחדרו וארוץ אליו וארא והנה הוא שוכב ישן שנת עולם , כאלו נשקהו מלאך אל מעל הארץ · עוד תאר פניו מלא שכל טוב , צורתו לא נשתנה , הוצק חן בשפתיו במותו כבחייו ; חבקתי את ראשו ועמדתי כאבן דומם , מבלי דעת פנות ימין ושמאל בעלב וכאב נעכר , ואך לבי הומה לאמור : יואל אלה יפיל עלי תנומה , אכרעה אתו . ועמו אישן המותה ! ע"כ דברי החכם הנ"ל . “

קול השמועה הרעה הזאת נשמע ברחובות ברלין ותהם כל

כל העיר . כל יודעיו ספקו כף אל ירך , כי אבד משושם ומחמד לבם , וכל קוראי ספריו נאנחו . ויהי אבל ומספד ובכי לכל איש כיהודי כזולתו מן העמים , וראשי הקהל יע"א קדשו עצרה על כל קהלם ויפריעו את העם מעבודתו ויצוו עליהם לבלי פתוח חנויותיהם ולבלתי שלוח יד במקח וממכר עד אחר קבורתו . ורבים משרי ברלין ומבית המלכות שלחו אל אשתו לנוד לה ולנחמה . ובכל מקום אשר שם משה ושמעו מגיע , נשמע קול יללה ובכי ומספד לרבים כי גדול יקרו וכבודו בלב כל מכיריו , כאשר יעידון הקינות אשר נשאו עליו רבים ממשוררי העמים *) ועל ראשם החכם פראפעסר ראמלר משורר המלך יר"ה אשר חבר קנה נעימה בה יבואו שתי נשים קוננות שם האחת שולמית (כנה בה כנסת ישראל) , ושם השנית איזעביא (לכנוי עם הנוצרים) ,**) אשר לעומתן תשאינה קולן על מות החכם ז"ל ולגודל ערכה אעתיק הנה שתים ושלש בתים :

שולמית

בת עמי ! איה איפא תמיך ואוריך ?

מי חכם ויורה דעה ?

הה ! ראש מוריך גוע , איהו ?

איזעביא

הבת ברלין ! מי יקום בתושיה לנס עמך ?

חכמי אמת איה אחיכם ?

הה ! ידידכם גוע , איהו ?

חכמות

---

*) לטוב יזכר שם האדון מאגיסטר קאנץ , אשר חבר שיר מיוחד , כנה אותו אמזעס מענדלסזאהן דער וויזע אונד דער מענש , ומכר אותו לטובת עניי ישראל .

**) שולמית אונד איזעביא איינע טרויאר קאנטאטע אויף דען טאד דעס יידען וועלט וויזן , אמזעס מענדלס-זאהן פאן קארל ווילהעלם ראמלר .

שולמית ואייזעביא

חכמה, תושיה, וחסד,
קוננות יחד:
בן-מנחם עזבנו, נוע-ואיו.

שולמית

הה! הוא היה עין לעור,
לכפות משענה,
ולב אלמנה הרנין בתנחומתו.

אייזעביא

הה! הוא היה תומך לדל,
ליתומים אב רחמים,
ולכל הלך פתח דלתו.

שולמית ואייזעביא

דלים בכו כי פס עוזר,
יתומים הלילו כי שדוד מושיע,
אלמנות שאנה קנה כי הלך מנחם.

כל השיר הזה מספר מהללי החכם והוא רב הלחות מעורר את הלב, ולזאת חברוהו האדון קאפעלדירעקטאר וועסלי בן אחי המליץ ר' הירץ וויזל בשיר ונגון, וקוננוהו שרים ושרות במקהלות עם לכבוד ולתפארת ישראל. ורבים מחכמי העמים ושריהם העמידו מצבה בנגינותיהם לזכר החכם הזה, וחכמי ברלין עודם היום מקבצים כסף מנדיבים למען הקים לו מצבה באחד שוקי העיר עם שלשה חכמים מעדתם אשר היו אנשי שם. כל כל זאת יעיד ויגיד את שלמות החכם הזה ותומו עם אלהיו המפאר ענוים בתשועה ברצותו בם, כי אף שעמד כל פעם לקראת קמיו, ונתן תפלה ברבים ממוריהם לעין העם, והורה בכל חבוריו שלא יאבה שמוע אליהם בעניני האמונה, והניע לפעמים יסודי מופתיהם, בכל זאת אהבוהו וכבדוהו

שבע על אחת מאשר כבדוהו אנשי עמו אשר החזיק אמונתם והיה מגן בעדם כל ימי חייו .

ויאסף משה אל עמו ביום ד׳ ה׳ שבט התקמ״ו בן שבע שנה וחמישים שנה וחמש חדשים , ויקבר למחרתו ביום ה׳ וישכב עם אבותיו . וכל תלמידיו ואוהביו נשאו עליו קנה ונכי ; ויהי אבל כבד לכל חכמי הדור אשר ידעו ערוך גדולתו , ובכל ספרי הקורות ומבשרי החדשות אין אומר ואין דברים בלי נשמע קול נהי על מותו , וקול רנה והלל על מעללותיו בימי חייו . אשרי האיש שככה לו !

בואו אחי וריעי המשכילים בעם והישרים בלבותם ! נכרעה נברכה לפני ה׳ עושינו ונודה לשמו על הטוב אשר גמלנו לתת ימי חלדינו בגורל הצדיק הזה ; אשרינו שזכינו לעמוד לפניו לשמוע לקח מפיו ; אשרינו שנתן לנו אלהים עינים לראות ולב להבין אמרותיו הצרופות הנותנות חיים לשומריהן ; אשרינו שלמדנו ממנו ערוך אותו ואת למודיו היקרים ; אשרי העלם שזכה להיות בין ילידי ביתו ; אשרי הנער שזכה לצוק מים על ידו ; כי בכל פסע ופסע ממהלכיו הביע מוסר ותורת חיים , די זרע אמת להשריש בלב נכון להצליח ולעשות פרי ; — אוי לך ! איש בער אשר לא ידעתו , וכסיל לא הבנת דבריו ; אבוי לך ! איש עקש אשר מאנת הטות אזניך אליו ותמאס בתוכחתו ; שוב הבוגד ! ושים עינך על ספריו ועל למודיו , והכלם ; הבט אל תולדותיו וראה איך העלהו אלהים מערמת [*] עפר על במתי התפארת , למען האיר את עיני עמו בנתיב האמת והשלום , והחפר ; שוב נא מחטאתך טרם יתנגפו רגליך על הרי נשף , תראה[*] חתת ותבהל , תדע כי זדון לב השיאך לתת דופי בחכמה ודורשיה , תאבה שוב אחור ולא תוכל ; כרות ברית לשפתיך לבל תוציא על אדם עתק טרם בחנת אותו ואת דבריו ; או תלמוד אהוב חכמה יושר ואמת , ואז תתענג על ה׳ , בהפקח עיניך להביט אל פועלו , בדעתך את תעודתך ואת הארח אשר תעבור בו למען בואך אל המקום אשר שם שם חוק לך בוראך , לבעבור השביע בצחצחות נפשך , ולהנחיל לך מרב טוב הצפון ליראי ה׳ ולחושבי שמו עדי נצח .

אם נכו המשכילים נעם באלבע אלהים נהלקח מפניהם מחמד עיניהם מורה דרכם ומישיר לכתם ; הנוערים נעם ! הלא בכם היתה יד אלהים ? — טובים היו האמללים האלה אשר טעמו את חמת כוס התרעלה הזאת , מן העליונים אשר הריקוהו מבלתי מלוא נפשם מרורות למו ; שהם ידעו את מחלתם ויחתרו אחרי מזור למען החיות נפשם , ואלה לב אבן לבם , לא ידעו כי מרה תהיה באחרונה · שפרה עלי נחלת הבוכים , מתקה דמעת הנאנקים אשר יוצה מקירות לבם עלי קברו , כי ממקור השכל ודעת יצאה · מקור נאמן לאיש החל רוח החכמה לפעמו לנגה לא יכזבו מימיו · הם ידעו את מכאובם בידעם את יקר ההולך אשר ספדוהו , ותהי תנחומתם ללכת את הדרך אשר סקל לפניהם , ולמלאות את לבבם מן האוסם אשר פתח לפניהם והשאיר אחריו ברכה וטובה לדורשי אמת ומולאי דעת · הם במר נפשם יריעו אף יצריחו על המות אשר לא ישא פני איש בעברו כנחל שוטף עלי חלד *) , אכן אחרי הבלינתם ישחקו לפחדו , ילעיגו לרעה בידונו , לאמור :

מָוֶת ! עֵץ חֶמְדַּת שְׁאַר פִּרְיֵהוּ ,
לֹא כִלּוֹ שַׁחַת אֶפֶס קָצֵהוּ ,
עוֹד מִכְתַּב חָכְמָתוֹ חָרוּת עַל לוּחַ ! **)

איש אל אחיו כוחם יביע , מותו לא לקח הכל ! עודנו חי אתנו ,
עוֹד דּוֹבֵר אִתָּנוּ ***) לָשׁוֹן וָסֵפֶר ,
לֹא מִשְׂפְתֵי בָשָׂר עָפָר וָאֵפֶר
לֹא אוֹמֶר וּדְבָרִים כִּי אִם בָּרוּחַ ·

*) עיין קול נהי להמליץ ר' הירץ וויזל במאסף לחדש אדר א' תקמ"ו ·
**) הן המה דברי המליץ הנ"ל שם ·
***) שם נאמר עם רועין ·

רב לנו , אחי ! חזינו נפלאות מתורתו , נשא אותנו כאשר ישא האומן את היונק אל חיק החכמה , הדריכנו אל משעול האמת והורה לנו דרך תושיה בהאיר לפנינו את נתיבה · נא , אחי ! נחזקה בעדינו לבלתי סור ממנה ימין או שמאל , ונעמולה בכל מאמצי כחינו למלאות לבבנו חכמה ומוסר ; הוא סכין לפנינו דרכה , הוא הציג גבוליה , לא נעבור עליהם · תולדתו תהיה לנו לנס , ותורתו לעינים · אחת דבר ורבות שמענו משלו על יעוד האדם לאמור : רדוף האמת , התענג בנאוה , חפוץ בטוב , ופעול המעולה *) , זה כל האדם ·

אלה תולדות האיש המפואר אשר ישא אמור עליו דברי החכם **) יקר בדורו יחיד בעמו , כי כל חכמי העמים אשר הכירוהו או ראו את חבוריו , העידו והגידו שהוא היה אחד מן היקרים אשר לא בכל דור ודור יולדו מהם רבים על הארץ ; ובין חכמי ישראל לא נודע בדורו איש כמותו שלם במעלות ומדות וידו בכל חכמה ותושיה · אשרי הדור שזכה בו ! והנה ידעתי גם ידעתי כי בכל עמלי שעמלתי בכתוב תולדותיו אלה , לא מלאתי די הפק רצוני , אף כי רצון זולתי ; ועוד נכספה וגם כלתה נפשי לצייר בחרט אנוש את כל תכונות נפשו הרמה בכל עוז , למען יעמוד לזכר דור אחרון , ולעם נולד אשר לא ידעהו · ואם חדל מאתי עט סופר מהיר , לא ארף ידי מלתארו כאשר הוכל , אולי אעיר רוח איש רב פעלים לבא אחרי ולמלאות את חסרוני ·

רבנו

---

*) המשל הזה הוא מקור נובע מים חיים על יעוד האדם , והוא כולל כל דבר הן מהשבותיו הן למודיו והן מעשיו אשר לאדם לעמוד עליהם על הארץ , והם : דרישת האמת והכרתו פהילאזאפיא · אהבת היופי עסטעטיק · השתדלות להשיג המדות הטובות עטיק · ועשיית הטוב והחסד והישר כפי היכולת פראקטים · ובמאמר יעוד האדם אשר אכתוב אי"ה בשנה הזאת ארחיב ביאורו לפני אוהבי החכמה ·

**) כן כתב עליו חכם אחד תחת מצבתו אשר הקים לזכרונו בחוצי בשפתו : מוגטר אלן זעלטן , מוגטר דען וייזן וייזלינג !

רבנו ז"ל היה קטן הקומה , ארך שוקים וגבה החזה , וכחוש מאד מאד · בעל שער שחור ודק , ומראה פניו שחרחרה · לא הדר לו ובכל זאת מצא חן בעין כל רואיו , כי חכמתו האירה פניו · עיניו היו גדולות ונוצצות הנה והנה כברק רקיע , וכחצים חודרים אל לב רואהו · נפתחו את פיו לדבר , הוצק חן בשפתיו , וכל עורקי פניו הביעו שמחה , ויתר חלקי פניו ושרטוטיו וגבה מצחו כלם הגידו עליו שהוא איש זך הרעיון ורב תבונות ובעל מדות טובות *) · בדברו לא הרים את קולו ולא האריך באמרותיו , כי אם דבר בנחת ובלשון קצר נקי ונבחר · הוא היה אוהב מאד את החברה , ובפרט בימים אשר בהם תש כחו , ולא היה מתבודד כי אם בבקר השכם משעה רביעית אחר חצות הלילה עד השעה השמינית או התשיעית , ואחרי זאת הלך לחנותו ועסק במסחרו עד חצות היום ולפעמים שעות שתים או שלש אחר חצות היום , ואז נתועדו בביתו חברים ותלמידים המקשיבים לקולו , ובשובו לביתו מצא את הועד הזה , ובתוכם חכמים תורניים פליסופים סוחרים ושרים ויועצים זקנים גברים ונערים תושבים ואורחים אשר באו לשאול לשלום לו , והתעלס עם כלם באהבים , וספר להם חדשות בחכמה או בתולדות הזמן , והתוכח עמהם בשאלות ותשובות המחדדות את השכל , ונתן לאיש איש מהם די חקו לרוח בו נפשו · וזאת היתה מסגלותיו הנפלאות , שהיה יודע להתוכח עם כל איש בעניינו , כסוחר כשופט כפילסוף כתורניי כמשורר כמדקדק וכו' איש איש לפי עניינו מצא אותו נכון להתיעץ עמו , ולקחת מאתו לקח ; ובכל זאת לא נשמע מפיו

 לשון

---

*) נמצאים כמה וכמה ציורים ממנו אשר נעשו ע"י אומנים גדולים אלה בצבעים ואלה על לוח נחשת , אמנם המפוארה שבכלם היא הצורה אשר עשה האדון פריש צייר המלך יר"ה בברלין , ואחרית כדמותה נעשה לוח נחשת ע"י האומן האדון מיללר בשטוטגארד בהוצאת ראשי חברת חנוך נערים מנחה לאדוננו המלך יר"ה , נאותה מאד מאד · מלבד זה נטבעה צורתו במטבעת כסף וזהב ע"י האומן האדון אבראמסאהן , פתח חותם בחצר המלך · וגם חצובה באבן שיש ע"י האומן האדון טאסארט פוסל המלך · והיא עומדת לזכרון על עמוד של שיש נאה . מאד בחדר ראשי חברת חנוך נערים ·

לשון גוזרת אומר ומחלטת משפט כלשון המורה אל התלמידים ,
כי אם שפה רכה דורשת את האמת , כתלמיד החפץ לקח
ומתוכח בשאלה ותשובה עד בואו אל קצה חקירתו · הוא היה
נזהר מאד מלדבר לפני איש אשר לא מלא את לבו נכון , דבר
בחכמה הנשגבה · ועיני ראו בבוא לפניו בחור רך בשנים ושאל
מאתו פירוש בדברי הראב"ע על דבר ההשגחה הפרטית , למען
התראות לפניו כפליסוף , והשיב לו : גם אנכי לא ידעתי
פרושו , נדרושה תחלה במפעלות אלהים ונבחנה חסדו וטובו
על כל בריותיו למען נדע גדר ההשגחה , ועוד חזון למועד
לעמוד על כונת הראב"ע · בכל מפעלותיו אהב מאד את
הסדר , ולא התוכח עם איש בשום דבר , טרם סדרו תחלה
את חלקי הוכוח מן היסוד זה עד קצה בחינתו , ובחן תחלה
אם מחשבות המתוכחים צרופות ונכונות יחד בגדרי הדברים
אשר דברו בם ; כי אמר : הרוב מהמחלוקות והפלפולים אשר
יפלו בדברי חכמים , נסתעפים מחסרון גדרי דבריהם ;
ולפעמים דעות שניהם שוים בלבם ; אך ע"י דבורם נשתנו
ונדמו רחוקות אשה מרעותה · ובכח הסדר הזה נהדר מכל
החכמים אשר קראו את ספריו , כי ידע להקל על הקורא את
כל דבר קשה בחקירות עמוקות , על ידי סדרו את המאמרים
בצחות לשונו ובארו את המושגים בגדרם המרחקים כל מושגים
זולתם וזרים · וזאת אחת מן המעלות הרמות אשר לא כל
אדם זוכה בהן · ולזאת שנא מאד את דרך הפלפול אשר
הורגלו בם תלמידי בני עמינו להיות נבהלים תוך דברי חבריהם
בשאלות וקושיות טרם הבינו את אשר דברו · ופעם בא אליו
אורח איש פולניא ואמר : באתי הנה לפלפל עמך ; ויענה
אותו בפנים שוחקות לאמור : אל תירא אדוני ! שלום יהיה
לנו ! שכלו היה צרוף מאד לרדת אל מעמקי החקירה בכל
דבר נשגב , ואהב מאד את החריפות בעניני המדע , אבל
יותר ממנה אהב את הסברא הישרה , כמו שנראה מכתבו אל
יאקאבי הנעתק לעיל עמוד ק"ד וק"ה · וכה אמ׳ לפעמים
אל ריעיו : הזהרו מאד במשפטי השכל הפשוט , כי הוא שופט
צדק אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד , הוא ירחיק שקר
מגבולו , אף אם תעטהו ותחפשהו בכל הלמודיות והמושכליות

שבעולם , שומך לתת דין וחשבון לפני כס משפטו · וגם זאת אחת מן המעלות היקרות בהיות שתי אלה הסגולות יחד, כי לפי הרוב לא יאהבו החריפים את הסברא הישרה , ובעלי שכל הישר יקוצו בחריפות , והוא אהב את שתיהן , כל אחת לפי ערכה לתכלית שלמות הנפש , ונוכל לומר עליו : שהוא בחר את החריפות להתהלך ולהשתעשע בה , ואת הסברא הישרה לנוח ולהנפש בה *) ; מלבד זאת היה לו שכל יחד במשל מליצה וחדה , אשר אם פגע בו בשוגגו ואיש ריבו ירד אל חדרי לבו כמדקרת חרב **) אמנם היה נשמר מאד מלהשתמש בו , מדאגה מדבר פן ישגה פעם בשיחותיו , ויתן רגז בלב רעהו בבלי דעת · זה אחד מן המכשולים אשר יזהר בהם המשכיל בשמירה מעולה , כי אף בלב טוב וכונה רצויה יכשל בו , ויבוא להלבנת פני חבירו ויבעיר שנאה וקטטה על לא דבר ·

כבר הזכרתי למעלה ממדת ענותנותו נגד כל אדם , מימיו לא התגאה על איש , אף על הקטן שבקטנים , ואם הוכיח לאיש על פניו , סבב את דבריו בוכוח נאה בשאלות ותשובות עד בואו אל הענין אשר בקש לדבר עליו , ובטרם ידע האיש את מבוקשו , ראה בלבו את אולתו ואת שגגתו · האיש אשר ראהו פעם אחת ושמע את דבריו , נלכד באהבתו , ונלבב לתוכחתו ולקחו , ולכן באו אליו גדולי עם לגלות לו את רזי לבבם ולהתיעץ עמו על אודותיהם · כל באי ברלין כבדוהו לראות פניו , שרים ורוזני ארץ אשר נסעו מארצם לשוט בארץ לראות חדשות ולשום לב על כל דבר יקר , לא ישבו בברלין ימים אחדים מבלתי בקרו בביתו ; והוא קבל את כל אדם , כשר כהדיוט , כלמוד כאיננו למוד , בפנים יפות · אמנם
לא

---

*) זא אפט (זאגט ער) איך איינע שפעקולאציאן צו ווייט פאן דער העערשטראססע אבגעפיהרט זעהע , שטעהע איך שטיל אונד זוכע מיך צו אריענטירן · מארגנשטונדן זייטע 165 ··

**) מאן לעזע דיא נאכערינערונג צו דער אנטווארט אן דען הערן מאזעס מענדעלסזאהן פאן יאהאן קאספאר לאוואטער ·

לא הניח לאיש להללו בפניו , ואם אמר אחד מן האנשים הנכרים האלה , כי בא לברלין למען ראות פניו ; השיב , הייתָ במקום פלוני וראית את החכם פלוני , או במקום פלוני וראית את החכם פלוני ; למען הורות כי הוא קטן בעיניו , וראוי לתת לב על גדולים ממנו בחכמה ·

כל חכם לב יודע כי ההסתפקות היא אחת מן המדות אשר מבלעדיהן לא תכונן חכמה אמתית בלב אדם , כי איש חומד מותרות אץ להעשיר ולהרבות הון , לא ישקוד בכל לבו על החכמה , גם לא ימלט מחטאת הבצע , אשר בראשיתו יתחפש במטעה התושיה לאמור : אך למען הספיק נפש אקבוץ הון , ואחריתו להיות יצר רע שולט ומושל על כל מפעלות האדם , מוליכו אל דרך אשר לא כן , ועוכר את בשרו ; אמנם ברבנו ז"ל היתה המדה הזאת ביתר שאר ויתר עז , כי היתה כליל לסבב עליה כל מדותיו ומעלותיו הרמות · בשנתא נמלט בנעוריו מהבלי הימים האלה והספיק את נפשו במאכל ומשתה כדי רעבונו וצמאונו , ולא חמד מלבושי שש ורקמה (המרימים לב אנשים רבים אשר לא ישומו עם כלבי צאן לעמוד נגד מלכים) כי אם הסתפק בבגד נקי מפני כבוד הבריות ובמחללות להחסות מזרם וממטר , למען קדש את כל כחותיו לתקרובת החכמה · גם בימי חורפו עת אשר לא נחשב הכסף למאומה , וכל אוהב כסף השביע כסף כאות נפשו*) לא שם לבו עליו ולא פנה אל שטי כזב , כי אם שמר את תפקידו ולא מש מאהל החכמה ; ובכח המדה הטובה הזאת גבר עלינו טובתו , כי בימי חליו ומכאובו , אחרי אשר כבר סרה ממנו תקוה לשמוע עוד מפיו לקח , עמדה לו הסתפקותו ופרישתו מכל תשוקות הגופניות להחליפו כח ולהחזיקו שנית לדרוש טוב לעמו לכבוד אלהים ותורתו · וכך כתב עליו אוהבו החכם האדון פראפעסר ענגל אחרי מותו „ לולא נשמר החכם „ האמתי הזה בכל כחו מכל תשוקות הנפש והגוף ימים רבים ,

היה

---

*) נור לייט דעם זיבענ־יעהריגן קריגעס ·

,, היה כבר נאסף אל עמו אחרי שהגיע הריב אשר היה לו
,, שנים לאוואטער ; והנה מתשוקת הגוף נרחק בשמירה
,, מעולה עד יום מותו / והיה דבר נפלא לראות גוף אדם
,, מתכלכל ומתקיים ממעט המזון אשר החיה בה את נפשו זה
,, ימים רבים / ותהי גם עגמת נפש לראותו יושב על המשתה
,, אשר הכין לאוהביו ורעיו / והמה אוכלים ושותים ושמחים
,, כאותם / והוא / בכל תשוקתו / לא טעם ולא שם אל פיו
,, מאומה / כן כבש את יצרו בתשוקת הגשמית ; אמנם לא
,, כן בתשוקת נפשו אל דברים הרוחניים / היא גברה עליו ולא
,, יכול לה / כי אם אחת אחת שב אל דרכו הראשון / והרים
,, ידו שנית להורות לבני דורו את אשר חקר ואזן בימי עלומיו ;
,, ולו הניחוהו ללכת שליו ושקט מבלי הקרה לפניו אסון / היה
,, יכול לעמוד עוד ימים רבים על הארץ" *) .

האלהים ברכו בעושר די הספיק את ביתו ברווח והותר / ובזאת היה יכול למלאות את כל משאלות לבבו / לתמוך ידי אביונים / להטיב עם בני משפחתו / ולפתוח ביתו לאורחים / ולהושיבם סביב לשלחנו ולהתעלס עמהם באהבים . נביטה נא על חסדי האל יתברך עם האיש הזה . הולידהו במלב העוני והמחסור למען אלץ נפשו לבחור בחכמה / ואחרי העמידהו על מכונו בכל חכמה ותושיה / הנחילהו גם הון די מחיה / מבלתי מתנת יד זולתו / למען הרבות לו טובה . מאת אלהים היא לנפש ישרה להיות נשגבה מעל כל דאגה / למען השלים את חקה . ולולא היה עני וחסר כל בנעוריו / מי יודע אם הגיע למעלתו הרמה בחכמה ? ולולא היה עשיר אחרי העמים עליו עול כלכל אשה ובנים / מי יודע אם היה עומד בתקפו / או אם נתכבד ונהדר כן בין בני עמו ? . ראיתי רבים מבני עליה אנשי מדע ואוהבי בינה / ואחרי אשר העלו על שכמם עול מחית בתיהם / ולא השיגה ידם די הפלם

*) אין דער פארדעדי צו דער שריפט / אן דיא פריינדי לעסינגס .

הפלס , היתה אתם רוח אחרת , מאסו בחכמה , ותעבו במדע , וגם במעשיהם שנו את טעמם ; כי נכרחו לשאת פנים ולדבר חלקות לאנשים אשר הטיבו עמהם , וסופם להיות בזויים בעין העם , ודבריהם אינם נשמעים ; מכל זאת שמר האלהים את רבנו ז"ל לטוב לו ולעמו ·

במדת הסתפקותו בעניני מחייתו וצרכיו לבלתי היות אץ להעשיר , כן היתה בכל פעולותיו אשר פעל לטובת זולתו , לא בקש שכר ולא תודה , ולא רדף כבוד ושם , כי אם עשה את אשר עשה מאהבת הטוב והתושיה הנמשכת עם הפעולה עצמה ; ואחרי כלותו פעולה טובה לזולתו , או בהמליץ בעדו אל אחד משרי המדינה , או בספחהו אל אחת הכהונות וחי בהם , או בהסר מעליו אימת עונש או חרפה בעברו על אחת מחקי המדינה , וכהנה רבות , כי כלם באו אליו לבקש עזרתו ומליצתו , נראתה השמחה על פניו , כאלו נעשתה הטובה הזאת לנפשו · וכן הסתפק בנפש שפלה גם לשמוע דברי חכמה או מליצה מפי זולתו , ואף אם לא יקרו בעיניו כל כך ; שמע את הדברים באזנים קשובות , וקבלם בדברי חן , כאלו היו נפלאות לא שמעם אזן אנוש עד הנה , למען תת עצמה בלב המדבר או המליץ לאמץ את כחו עוד , ולהשלים את ידיעותיו ; אמנם לא כן בדברים הנוגעים בבחינת האמת והשקר , בעניינים האלה לא הסתפק בדברים בינונים · ולא נח ולא שקט במנוחתו וחקר והוסיף חקור עד ברכו את הדבר והוציא את האמת לאור מוקף שבעתים · כי על כל מדותיו הטובות הגדילה מדת אהבת האמת · שלש המדות האלה ההסתפקות והענוה ואהבת האמת היו יסודות לכל תכונת נפשו וגדלו ותפארתו ; בכח ההסתפקות חכם , בכח הענוה נאהב , ובכח אהבת האמת נשלם · ספלו ומגמתו ויגיעותיו להטיב עם כל איש אשר בקש ממנו עזרה , נודע מאד לכל יודעיו , אך על כלם גברה תשוקתו וחדילתו להורות את האמת , ולהעיר בלב אנשי דורו רוח הבחינה , לבקש דעת ומוסר ותושיה · בספריו ובנוחו עם אוהביו ובאגרותיו אל מיודעיו שם בפעם כפעם רומי התושיה למען הועיל בלמודיו לכל אדם כפי מגבו ותכונתו ·

הטוב אשר עשה לעמו יבחן לשתי פנות, האחת, הוא היה הראשון אשר השיב את בחורי בני ישראל אל מקור התורה, כי דורות רבות אשר לפניו, עזבו בני עמו את הדרך הישר אשר הלכו בו חכמינו האמתיים ז"ל, לדעת תחלה את התורה שבכתב על בוריה, טרם ירדו לעומק ים התלמוד; ויבחרו בדרוש טרם הבינו הפשט ובתהפוכות כאלה נשתכחה התורה מישראל, ולשוננו הקדושה והנאה שנתה את פניה, ותהי לשון עלגים; איש איש עשה בה את אשר יוש לעשות, ועל כל דמיונו רעיונותיו המבולבלות מלא כתוב במקרא לדרוש בו את הבליו ואת השיח והשיג אשר לו *), אמנם רבנו ז"ל סקל את הכרם והוציא משם כל אבן נגף, בהורות את דרך הקודש איך ילמד הנער את הלשון והמקרא טרם החלו לשום לב על הנחלים הנובעים ממקור מים חיים הזה, ובהקדמתו לספרו נתיבות השלום סקל בפלס מאזני צדק ראשית למודי ההגיון בערך ראשית למודי חכמת הלשון, למען העיר את רוח התלמידים ללכת דרך נכונה. ואם עוד היום לא נקיה עדת ישראל מחטאת הזאת, ועוד רבו ביניהם אנשים מלעיגי לשון, ומשחירים את יפעת התורה הקדושה בהבלי סעיפיהם, הלא נבזים המה בעין כל משכיל אשר קרא פעם אחת את דברי רבנו ז"ל, ומיום אל יום נחלשה עוזם, ועוד מעט ואינם, כי גם המה יבושו וישובו מדרכם ללמוד טרם ילמדו. וביתר מכתביו הרמים פעל רבנו ז"ל פועל רב בין עמו, כי הורם דרך לחנך את בניהם איש איש לפי מדרגתו, וללמדם לשון וספר להיות איש איש מדבר כלשון עמו אשר הוא יושב בו בלשון צח ונקי

---

*) אולי יחשדוני קצת מקוראי דברי כי באתי הנה לשפוך בוז על לומדי תורה אשר לא כנו בכתובים, חלילה לי! מי אנכי כי אוכיח אולתי וכי אורהו דרך? אמנם כונתי על קצת הדרשנים ומחברי ספרים מלא הבל ורעות רוח, מבלי דעת דבר בתורה או בחכמה, ושכלם אך שכל המוני דברי צחוק ולצון כבמנגינות שותי שכר, ייטבו רק בעין סכל ויושב קרנות, ולב חכם יכאיבו, והיו כמזורות למו. והמה מחבלים כרמים ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה אוי לנו, בגלותנו ופזור קהלנו הסבה לנו זאת! והנה בידי שלשה ספרים כאלה הנדפסים מקרוב, ועל כל קורא אשר יכסוף לראות אמתת דברי לגוש עלי ואשלחם לידו חנם אין כסף.

ונקי *) ולהרגילם לאהבת החכמות הלמודיות והשמושיות , כאשר יעיד הזמן כי נמלאו בינינו כעת בעלי לשון , משוררים , ומנגנים תוכניים והנדסיים אומנים במעשי חרש וחשב · לא אלמן ישראל , ולא עוד יהי לחרפה בגוים לאמור : אך עם חסר לב הוא לא יצלח לכל דבר ·

הפנה השנית נבחנת טובתו על עמו , היא תפארתו בין העמים · כי בכתבו את ספריו בלשונם צח ונקי כאחד הגדולים אשר בין חכמיהם , קנה לו שם טוב , וידרשו אליו רבים מראשיהם וגדוליהם להתוכח עמו , ויאהבוהו ויתחברו עמו לפעול יחד פעולות טובות לאושר הכלל , ויסירו כמה מכשולים אשר היו לאבני נגף לבני ישראל בימים הראשונים , בעוד היות שכל האדם כפוף תחת מוטות אולת הכומרים אשר דרשו את רעת העם הזה , אלה בקשו להדיחם מאמונתם ותורתם בחוק יד , ואלה אמרו , עם נואש הוא מפזר ומפורד בין העמים , לנס ולאות כי יד אלהים נגעה בו על דבר מאסו בתורה החדשה , ותהי להם שפלת עדת ישראל לאות להחזיק אמונתם , מבלי שום לב כי המה פשעו בם , ובמרד ובמעל הורידו אותם אל תחתיות השאול ; וזולתם אמרו , הניחו לעדה הרעה הזאת ללכת כצאן בלי רועה , מורים המה לנו , האלהים עזבם והדיחם מעל פניו ואנחנו נחום עליהם ונרחמם ? את כל דברי הנבלה האלה הפיר רבנו ז"ל מאת פני עמו , והורה בחכמתו ובמדותיו כי

---

*) ודי דברי בענין הלשון זכור אזכור דברי אחד הדרשנים הפועלים פה לבלי חוק , אשר הוכיח את עדתו על דבר שומם לב על חכמת הלשון , אך מיראת המושל אשר הוא יושב תחתיו החניף בחלקות לאמור ,, גם בכתב ולשון נכריה ידקדקו מחשבות רבים , כי יאות המה עבדי , ותיקון גדול הוא זה תיקון מדינה , ואלה בני שם מחשבי קיצם קץ ותכלית , שמא יש מהם אחרי שיגדלו לא יעמידו בלמודי תורה , ויהיו לסוחרי ארץ סחור סחור ולא ידעו את לשונה ואת כתבה , ואיך יסחרו אם כזה , הלא נפלגה הארץ ויושביה , לא ישמעו איש שפת נכריה , וכו' ,, צר לי עליך , הקורא בקול ! אם לא ישבה בעיניך נאות הלשון כי אם להשתמש בה לסוחרי ארץ סחור סחור ! מכותלי ביתך נכר שפתי אתה , אחר תכונת רוחך באחר פני ספרך , ומחשבותיך גלולות ומעורבבות , במאמרי מדרשך ! הואל נא שבת דומם ללמוד תחלה ואחר תדבר !

כי גם לאיש ישראל חלק בנחלת התושיה , כי לא נופל הוא מאחד האדם בתורת האדם , ובכל זאת לא סר מדת אבותיו אף פסע אחת , וקיים מצות אלהיו בכל לבו , והחזיק אמונתו נגד כל הקמים עליו בטוב טעם ודעת · הה , עמי , עמי ! מי יתן וילכו רבים בעקבותיו , להאמין בי"י אמון צדק אשר לא ינועו ולא יזיעו כל תחבולות ומחשבות אנוש ממקומו ; לשמור תורת משה עבדו הטהורה והצרופה בכל נפש , כאשר הורה בספרו ירושלים ; ולכבד פני חכמים אמתיים בכל לב כאשר עשה משה ; חננו אלהים ! והאצל עלינו מרוחו , תן בלבנו מוראתו מחכמתו וממוסרו , למען נעבדך ונשמור דבריך ונכבד את בחיריך אשר שמת עליהם רוח חכמה עצה ובינה כאשר עשה האיש היקר הזה כל ימי חייו · אך בדברנו נגד חכמים בעיניהם החזיקה בעדנו ושמור את נפשנו ממורך לבב , ותן בנו עוז ועצמה להורותם את אולתם ולהוכיח על פניהם את אשר עותו ·

הציגותי לפניך , הקורא האהוב ! את תכונת נפש האיש הזה כאשר היתה לנגד ידי , ועתה בטרם אחתום , אדבר עוד מחכמות הלמודיות אשר היה איש בם · בלשונות היה יודע לשון עברי , יוני , רומי , איטאלקי , צרפתי , אנגלי , ואשכנזי · בשפת אשכנזי כתב את רוב ספריו , והמה נאים מאד ישתאה עליהם כל מבין · והעידו עליו חכמי העם הזה , שלא קם עד הנה איש כמוהו בעמם , יודע לכתוב את דברי החקירות העמוקות בחכמת מה שאחר הטבע במליצה נחה הנעימה לקוראיה · ומה טוב חלקנו בבחרו לכתוב בלשון אשכנזי , כי לולא זאת , מי יודע אם ידענו כעת את גודל מעלתו ? מי מאנשי ישראל בימים האלה שם לב על נער דורש חכמה ? אם לא מחכמי העמים שמענו שמעו , מי מאתנו ידע את ערכו ? —— שמעתי רבים רגנו עליו לאמור : מדוע לא חבר את כל ספריו בלשון עברי לטובת ישראל ? —— והמה בתמתם שכחו או לא ידעו את המאורע (אשר ספרתי למעלה עמוד י"ב י"ג) עם מכתבו קהלת מוסר · גדולי ישראל ! נא חמלו על עמכם אם בלב תאהבוהו , ונקרו היטב אם תמצאו

ביניכם

ביניכם אנשים זכי הרעיון וחכמי לב , הוקיר נפשם בעיניכם , וכבדו אותם לעין עדתכם ואל יהיו קלים בעיניכם , כדרככם מאז , ואל תוסיפו עד ידעו לכם שמם ופעולתם מחכמי עם זולתכם , כי חרפה היא לכם ולעדתכם , ונותנת אתכם לשמצה בקמיכם .

בחכמות השמושיות היתה לו יד גדולה , היה בקי מאד בתשבורת וחשבוני המסחור , בידיעת געאגראפיא והיסטאריע . ושמעתי עליו שבימי בחרותו בעת התחיל לעסוק בחכמה , היה תחלת עמלו על היסטאריע (קורות הימים לכל מדינה ומדינה , ובאמת ידיעתה תסתעף מאד לטובת דורשיה , היותה מלאה מאורעות שאירעו לבני אדם בכללם ובפרטם לעתות שונות , ומתוכם ילמוד האדם להתהלך ברוח מבינתו , לדמות דבר אל דבר , ועת אל עת , ועם אל עם , ואיש אל איש בחוקותיהם דתיהם ונימוסיהם , וסופו להחזיק כח בחינתו להבדיל בין אמת ושקר , מלבד התועלת שיהיו לו לתקן את מדותיו , ולהרגיל את נפשו אחרי מדות אנשים שלמים בעלי מעשים גדולים אשר מצא את קורותם בהמשך הספורים האלה , וכהנה תועליות רבות) והוא ידע כבר כל כללי ספוריה בעל פה בעת ההיא . בחכמות הלמודיות היה יודע חכמת ההנדסה עם כל סעיפיה בצרוף חכמת אלגעבר"א היטב מאד *) חכמת פילסו"פיא

---

*) ומדי דברי בה ממעלותיו אציג הנה לוח מכל חבוריו . חבוריו בלשון הקודש .

ס' נתיבות השלום , חמשה חומשי תורה עם תרגום אשכנזי ובאור ברלין התק"מג .

באור על ספר קהלת תקל"א .

באור מלות הגיון להרמב"ם עם פירושו התק"מד .

הנפש , שני מאמרים , נדפס לאחר מותו ע"י תלמידו וריעו ר' דוד פרידלענדר תקמ"ז .

פילסו"פיא און וחקר בכל חלקיה בעיון דק מאד , וחלקי מה שאחר הטבע מעטא"פיזיק אהב מאד , בפרט החלק הנקרא אלוהות

שיר השירים עם תרגום אשכנזי נדפס לאחר מותו
ע"י ר' אהרן בן וואלף ור' יואל ברי"ל תקמ"ח

פֿרצייכניס דער זעמטליכן מענדלסאהנשן דייטשן ווערקי ·

מאזעס מענדלסאהנס פילאזאפישע שריפטן ב טיילי , נייטי אויפלאגע ברלין 1777

פעדאן , אדר איבר דיא אונשטערבליכקייט דער זעעלי 76

יאהאן יאקאב רוסאוס אבהאנדלונג פאן דעם אורשפרונג דער אונגלייכהייט דער מענשן · ברלין 56

שרייבן אן הערן יאהאן קאספאר לאוואטר דיאקאנוס צו צירך 69

אנטווארט אן דען הערן מאזעס מענדלסאהן פאן יאהאן קאספאר לאוואטר , נעבסט איינר נאכערינרונג פאן מאזעס מענדלסאהן 70

אנמערקונג צו אבטס פריינדשאפטליכר קארעספאנדענץ 82

יערוזאלעם , אדר איבר רעליגיעזי מאכט אונד יודנטוהם 83

מארגנשטונדן , אדר פארלעזונגן איבר דאס דאזיין גאטטעס 85

פאן דער אונקערפערליכקייט דער מענשליכן זעעלי (אהני דעם פרפאסר פארויסן הרויסגעגעבן) ווין 85

אן דיא פריינדי לעסינגס , איין אנהאנג צו הערן יאקאביס בריפוועכסל איבר דיא לעהרי דעס שפינאזא ברלין 86

איבר דיא עווידענץ אין מעטאפיזישן וויסנשאפטן 88

פאפע איין מעטאפיזיקר ! 88

דיא

אלוהות טעא״לאגיא ראציא״נאליס , והנפש פסיכא״לאגיא ,
והמה הלמודים בענייני המציאות וההשארה ע״פ מופתי השכל ,
כי המה היו תכלית כל חקירותיו , ויסוד כל עמלו בחכמה ,
כמאמרו ז״ל *) ,, אנכי בתמי ידעתי , כי מבלעדי האמון
באמונה שכלית את אמתת מציאת האלוהות לא אמצא עונג
בחיים , ולא שמחה בכל קניני העולם · על כל שמחת נפש
אשר מצאתי בימי הצלחתי וטובתי , ועל כל נחם אשר החיש
והטיב את לבי בימי מכאובי , אברך אך את האמון הלזה אשר
החזיק בקרבי הידיעות הנשגבות האלה , כי מבלעדיך ומבלעדי
השגחתך וטובתך אחרי הפרד רוחי מנוייתי , למה לי חיים , ומה
כל טובתי ? — " ועל הידיעות פשה ועל ההשתדלות לחקור בהם
נוסד החלק הראשון ממשלו הנזכר למעלה , לאמור : רדוף האמת!

אחרי

דיא פזאלמן · צווייטע פערבעסרטע אויפלאגע 88
אמנאסע בן איזראעלס רעטונג דער יודן · 82
איבערזעטצונג דער פינף ביכר מאזעס צום געברויך
דער יידיש דייטשן נאטיאן ערשטער טהייל , ברלין 80
ריטואל געזעטצע דער יודן , בטרעפנד ערבשאפטן , פאר״
אונדם זאכן טעסטאמענטע אונד עהעזאכן אין זא וויט זיא
דאס איין אונד דיין אנגעהן , ברלין 78

אויסר דיזם פינדט מאן פאן איהם

פילע בריפע אונד אויפזעטצע אין אבטס פריינדשאפטליכער
קארעספאנדענץ , אין דען בריפן דער אללר נייאסטן
ליטעראטור , אין דער ביבליאטעק דער שעהנן וויסנשאפטן ,
אונד אין דער אללגעמיינן דייטשן ביבליאטעק · אויך פינדן
זיך נאך פאן איהם צרשטרייטע טריפטכן אלס · דיא
איבערזעטצונג פאן ציון הלא תשאלי , שירת דבורה , איניגע
קאפיטל אויס דעם בחינת עולם א׳ ז׳ ו׳ ·

*) מארגנשטונדן זייטע 156

אחרי החלק הזה און וחקר הרבה בחלק פילוסו"פיא המוחשת בענייני הנאה והמגונה והיא נקראת עסטעט"יק , היא תורה את הקשר שבין הנפש והחושים , בהתפעליות הנפש ע"י הקניינים והפעולות הבאים אליה ע"י החושים , ובחלק החכמה הזה היה אחד מן הראשונים בדור הזה אשר הגיגו חוק לגבוליה , ורוב מאמריו בספרו הראשון *) מלאים מעניינים האלה , ובגדרה תבוא גם העתקת ס׳ תלים ושיר השירים ויתר שירי התורה והמליצות אשר שם לפנינו , כי המה מסתעפים ממנה • ועליה נוסד החלק השני ממשלו הנזכר לאמור : התענג בנאוה ! ואלו זכינו לראות עוד יתר חבוריו אשר שת לבו עליהם להוציאם לאור , היה לנו גם ספר כולל חלק החכמה הנקרא עטי"ק והוא מוסר השכל כולל ענייני רצון האדם והבחירה , אשר עליו נוסד החלק השלישי ממשלו , לאמור : חפוץ בטוב , אמנם נראים מופתים רבים בכל חבוריו שהיה גדול מאד בחלקי החכמה האלה הנקראים עטי"ק פאליט"יק יוס"נאטורע ויתר סעיפיהם ההולכות לאין קץ • ועל כל זאת ראינו ממעשיו הרמים הנקראים פראקס"ים הצדקה והחסד והישר אשר עשה כל ימיו , כי היה בכל דרכיו משכיל ומתבונן , וכל פעולותיו מיוסדות על המוסר והחכמה והאמת כרצון י"י בשומו את האדם על הארץ להיות בוחר בטוב , ועל זה נוסד החלק הרביעי ממשלו לאמור : ופעול המעולה !

זה חלק האדם הגדול הזה מאלהים , ומתת י"י לבני דורו ! חכמתו ומעשיו היו שוים לטובה עד יום הפרדו מאתנו ; דורש חכמה מעל ספריו ידרשנה , ומבקש אמונה מאמרותיו יקחנה , ונפש כוספת לבחור דרך הישר תלך בעקבותיו , אז כשחר יבקע אור ישראל , וכבודו יהיה גדול בעמים • יראו חכמי דור ישרים וישמחו בנחלתו אשר השאיר לנו , תורת אלהים ושירי קדושיו מפורש ושום שכל להבין

---

*) פהילאזאפישי שריפטן •

להבין במקרא ; אמונת עם ישראל לרופא וחוקה , לא יקום נגדה אויב ומתנקם ; ודי תנחומות לנפש נענה בדעת אל עליון נותן שכר טוב ליראיו מרב הטוב הצפון לו לעד ולעולמי עולמים · אשרהו , אשרי חלקו ואשרי פעולתו ! תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו !

איצק אייכל ·

מודעה

הפרקים האלה מתולדות החכם ז"ל נדפסים בספר מיוחד בשם
תולדות רבנו החכם משה בן מנחם
עם דמות פני החכם חרות על לוח נחשת מעשי ידי אומן · ונוסף עליו מכתב לריעו ר' יואל בר"יל מאת המחבר , מלבד השנויים אשר באו בכמה מקומות בזה הספר · והמה תשעה בויגן ונמכרים בעד ח' גדולים · ובכרך בעד ט' גדולים · והיה הספר הזה לזכר צדיק ולברכה ביד האנשים אשר אין בידם המאסף · ונבקשה נא מכל אוהב דברי החכם ואודותיו לקחתם חיש , כי עוד מעט ואין בידינו אף קונטרס אחת , יען לא הדפסנו כי אם מספר מעט , ויד הקונים קופצים בם לרוב תועלתו ·

גם נודיעה בקהל רב שנגמר בעזר הא' ספר **יונה** עם העתקה אשכנזית ובאור ע"י ר' יואל בר"יל , ונסמך אליה העתקת הפטורת לשחרית יום הכפורים ע"י ר' דוד פרידלענדר , מקחה על נייר טוב ה' גדולים ועל דרוק פאפיר ד' גדולים · ובתוך זמן לא כביר יונמר בעז"ה ס' קהלת , ואחריו ס' משלי , ואם יאבה ה' המזיק בידינו יעתקו כל ספרי הקודש בזה אחר זה , לטובת כלל ישראל ·

ועוד זאת נודיע להמשכילים , כי בחדש כסליו הבע"ל נתחיל להדפיס ס' **מורה נבוכים** עם פירוש **הנורבוני** ופיר' **גבעת המורה** שני פרושים יקרים אשר לא היו כמותם עד הנה על הספר הזה · והמה יקילו על כל קורא הבנת ספר המורה · ועוד מועד לחתום על הספר הזה עד חדש שבט הב"על , בעד ג' ר"ט · ואחרי היום המוגבל הזה לא ימכר כי אם בעד א' פרידריכסדאר · דפוס חברת חנוך נערים בברלין ·
